

САМОКОНТРОЛЬ ТА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ЛЬОТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто погляди науковців щодо ролі самостійної роботи під час професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. Проаналізовано підходи дослідників щодо дефініцій “самоконтроль” і “самовдосконалення” та надано авторське визначення цих понять. Звернено увагу, що формування навичок самоконтролю як стимулу до самовдосконалення є важливою умовою під час професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців. Ці вміння надають курсантам можливість самостійно здобувати знання, аналізувати, контролювати, коригувати тощо.

Ключові слова: курсанти, суб'єкт навчання, самоконтроль, самовдосконалення, професійна підготовка, навчальний процес.

Однією з проблем вищої льотної школи, з якою стикаються курсанти, є не тільки особливості та спеціалізація професійної підготовки, а й великий рівень самостійності. Навчальним планом передбачено не менше ніж 50% годин самостійної роботи від загальної трудомісткості дисципліни, тому такий вид роботи курсантів у льотному навчальному закладі (далі – ЛНЗ) необхідно розглядати як важливий чинник навчальної та наукової діяльності майбутнього авіаційного фахівця.

У процесі професійної підготовки важливо сформуванню в курсантів ЛНЗ навички творчої, інтелектуальної праці, сформуванню в них здатність виявляти сутність завдань і проблем, що виникають у професійній діяльності, вибирати та реалізовувати відповідний метод вирішення й аналізувати отримані результати, тобто приймати рішення в конкретних ситуаціях і брати на себе відповідальність за результат.

Передбачено, що самостійна робота курсанта здійснюється без безпосередньої участі викладача, водночас основним завданням вищої освіти є “формування творчої особистості фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Вирішення таких завдань неможливе тільки шляхом передачі знань від викладача до курсанта. Досліджуване питання привело нас до висновку про існування численних трактувань проблеми формування у майбутніх авіаційних фахівців тих чи інших умінь. Особливу роль відводять формуванню вмінь самоконтролю, який сприяє регулюванню процесу виконання навчальної роботи курсантом, дає змогу встановити позитивні та негативні моменти у власній діяльності, провести коригування виконаних дій, здійснити оцінювання своєї навчальної діяльності.

Питання оптимізації навчального процесу шляхом формування у студентської молоді навичок самостійної роботи досліджували І.І. Ільясов, Н.А. Качалов, В.А. Козаков, М.М. Левшин, Б.Т. Ліхачов, В.Я. Ляудіс, О.П. Муковіз та ін. Самоконтроль у процесі навчальної діяльності як стимулювальний чинник

до самовдосконалення вивчали науковці Ю.К. Бабанський, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, Е.Ф. Зеєр, М.І. Кувшинов, А.К. Маркова, А.В. Петровський, Ю.Г. Холод та ін.

Науковцями А.Я. Арет, А.К. Громцевою, О.І. Кочетовим, Ю.М. Орловим, Н.А. Половниковою, Л.І. Рувинським, Р.П. Скульським, А.В. Усовою, Т.І. Шамовою та іншими розглянуто самовдосконалення як гармонійне поєднання самоосвіти й самовиховання. Проблеми освіти та самоосвіти дорослих досліджували такі видатні педагоги, як Х.Д. Алчевська, М.О. Корф, С.Ф. Русова, Я.Ф. Чепіга, С.Т. Шацький.

Не применшуючи значення внеску вчених у розробку окресленої проблематики, зауважимо, що це питання не було предметом спеціального вивчення у підготовці курсантів льотного навчального закладу.

Метою статті є вивчення думок науковців щодо понять “самоконтроль” і “самовдосконалення” та викладення свого бачення зазначених дефініцій; з’ясування ролі самоконтролю й самовдосконалення в професійній підготовці курсантів ЛНЗ.

В основних положеннях розвивального навчання підкреслено, що засвоєння знань, умінь і навичок перетворюється з мети освіти на засіб розвитку здібностей, що передбачає зміни у взаємодії викладача та курсантів: вони стають партнерами спільного розвитку [8; 12]. Курсант є суб’єктом власного розвитку, а викладач цінують не за те, що є джерелом знань, а за те, що організовує процес саморозвитку курсанта та самого себе. У контексті розвивального навчання актуальним стає таке проектування навчальної діяльності, яке перетворює курсанта на суб’єкта-партнера в педагогічній взаємодії з викладачем та оточенням.

У навчальному процесі головною ланкою є суб’єкти навчання. Науковці розглядають суб’єктів навчального процесу в такому руслі:

1. Суб’єкт – це активний учасник навчального процесу, відповідно, навчання являє собою взаємодію викладача та студента як суб’єктів. Розуміння викладача як суб’єкта не викликає сумнівів, адже він організовує навчальну взаємодію зі студентами та їхню навчальну діяльність через власну професійно-педагогічну діяльність. Реалізація суб’єктивності студента забезпечується через засвоєння ним знань, які співвідносяться з його власним досвідом, нагромадженим у попередньому навчанні та життєвій практиці [8].

2. Суб’єкт – це носій здібностей у вигляді знань, умінь і навичок [14].

3. Суб’єкт – це носій закономірностей навчальної діяльності, тобто студент здатен та має потребу ставити навчальні завдання; проектувати та практично виконувати навчальні завдання, дії, навчальну діяльність загалом [4; 12].

4. Суб’єкт – це носій і реалізатор у практичній діяльності різноманітних можливостей розвитку своїх здібностей [8].

Вимоги сьогодення до професійної підготовки авіаційного фахівця призводять до змін соціальної ситуації та трансформації освітніх парадигм. Однією з таких змін, що сприяє забезпеченню якості професійної підготовки майбутніх фахівців цивільної галузі, стає перетворення курсанта на суб’єкта освітнього процесу. У статті ми розглядаємо формування вмінь самоконтро-

лю в курсантів у процесі самостійної роботи. Самостійна робота є одним з видів навчальної діяльності курсантів ЛНЗ. Саме вона формує готовність до самоосвіти, створює базу для безперервної освіти, можливість постійно підвищувати свою кваліфікацію, тобто самовдосконалюватися.

Вітчизняні вчені приділяють велику увагу проблемі організації самостійної роботи: розглянуто загальнопедагогічні підходи до розкриття проблем самостійної роботи студентів у вищій школі, уточнюються роль і місце самостійної роботи в навчальному процесі під час вивчення конкретних дисциплін. Сучасні дослідники вважають самостійну роботу методом навчання, формою організації діяльності студентів, видом пізнавальної діяльності студентів, засобом активізації їх інтелектуальної, творчої діяльності.

Вивчення й аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з виховання й навчання дали змогу уточнити сутність і зміст дефініції “самостійність”. Вона трактується як сукупність знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; ставлення особистості до діяльності, результатів і умов її здійснення, а також зв’язки з іншими людьми, що складаються в результаті цієї діяльності [3, с. 297]. Самостійність визначають так: спосіб діяти відносно незалежно, ізольовано від інших, без сторонньої допомоги і не так, як усі, а своєрідно [1]; вольова властивість особистості, здатність систематизувати, планувати, регулювати та активно здійснювати власну діяльність без постійного керівництва й практичної допомоги ззовні [13]; здатність особистості до діяльності без втручання ззовні [6, с. 303]; якість особистості, виражена в здатності мислити, аналізувати ситуацію, виробляти власну думку, приймати рішення і діяти за власною ініціативою, незалежно від нав’язаних поглядів і способів розв’язання тих або інших проблем; якість особистості, якій характерна незалежність, активність, свідомість і відповідальність, здатність до конкретного виду діяльності, що виявляється під час виконання навчально-пізнавальних і практичних завдань [10].

З наведених визначень випливає, що в більшості з них акцентовано єдність внутрішньої готовності особистості до діяльності та інтенсивний вияв цієї готовності. Крім того, у більшості визначень сутність самостійності розкрито через вольові риси особистості (рішучість, наполегливість, витримка тощо), її здібності та інтелектуальну діяльність.

Самостійна робота є рушійною силою навчального процесу. Це особливий вид навчальної діяльності, упродовж якого курсанти ЛНЗ здійснюють творчу, активну, напружену розумову діяльність, спрямовану на оволодіння сутністю тієї чи іншої навчальної дисципліни, як за завданням викладачів, так і за власним бажанням. На думку І.А. Зимньої [5, с. 249–250], самостійна робота, орієнтована на формування активності та самостійності особистості, зокрема в навчальній діяльності, має певні специфічні особливості. По-перше, вона є логічним продовженням правильно організованої навчальної діяльності як взаємодії курсанта та викладача, що мотивує її розширення, поглиблення й продовження у вільний час. По-друге, самостійна робота є специфічною формою навчальної діяльності, видом самоосвіти. Тому вона зав-

жди має бути усвідомленою, вільно вибраною та внутрішньо мотивованою, що передбачає виконання цілої низки дій: осмислення мети своєї діяльності, прийняття навчального завдання, надання йому особистісного змісту, підпорядкування виконанню цього завдання інших інтересів, самоорганізація навчальних дій у часовому вимірі та самоконтроль у їх виконанні.

Стрімке зростання обсягу необхідної для засвоєння в процесі вищої освіти інформації спонукає курсантів ЛНЗ володіти навичками ефективного самоконтролю та самовдосконалення в процесі професійної підготовки. Готовність до самостійного навчання є провідною рисою вже сформованих фахівців під час удосконалення ними своїх професійних компетентностей та сприяє більш повній реалізації принципу “навчання впродовж життя”, задекларованого в положеннях Болонського процесу.

Розглянемо погляди науковців щодо дефініцій “самоконтроль” і “самовдосконалення”. У філософії самоконтроль розглядають як механізм забезпечення надійності в будь-якому вигляді діяльності (Г.С. Нікіфоров); здатність до протидії несприятливим чинникам (О.Г. Спиркін, В.В. Столін); готовність до внесення змін у діяльність (І.І. Чеснокова). У психології самоконтроль визначають як “самість”, одну з властивостей особистості (С.Л. Рубінштейн, А.І. Липкіна, О.О. Конопкін, Ю.О. Миславський, В.І. Моросанова); складову саморегуляції поведінки, спілкування (М.І. Боришевський, Н.М. Гнедова, Л.В. Долинська, Л.В. Копець). В узагальненому варіанті в психології самоконтроль розуміють так: “усвідомлення й оцінка суб’єктом власних дій, психічних процесів і станів” [15, с. 50–51]. У працях зазначених авторів самоконтроль подано як дії студентів. Незважаючи на те, що науковці розглядають різні аспекти діяльності, вони сходяться в думці, що володіння самоконтролем дає студентам змогу не тільки здійснювати контроль, корекцію своєї діяльності, а й облік, аналіз перебігу її виконання і на цій основі – прогнозувати кінцевий результат.

У визначенні М.І. Кувшинова, самоконтроль ототожнено зі свідомою діяльністю: “самоконтроль – це свідоме регулювання та планування діяльності на основі аналізу змін, що відбуваються в предметі праці, що дає змогу досягти поставленої мети” [7].

В основу організації самоконтролю навчальної діяльності покладено досягнення психологів і педагогів у сфері дослідження пізнавальних здібностей тих, хто навчається (К.Ш. Ахіяр, Ю.К. Бабанський, Л.С. Виготський, В.В. Давидов, Л.В. Занков, С.Л. Рубінштейн, Н.Л. Худякова, Г.І. Щукіна та ін.); самостійної роботи молоді (П.І. Підкасистий, М.М. Тулькібаєва, Н.М. Яковлева та ін.); активізації тих, хто навчається (М.О. Данилов, М.Н. Скаткін, Т.Н. Шамова та ін.); програмованого навчання (В.П. Беспалько, Н.Ф. Талізїна та ін.). Ця група науковців розглядає самоконтроль як здатність особистості контролювати свої дії й успішно справлятися з виконуваною діяльністю. Самоконтроль при цьому забезпечує можливість студентам перевіряти свої знання (вміння, навички), співвідносити їх з прийнятими критеріями, рівнями засвоєння теоретичного та практичного матеріалу й на цій основі оцінювати якість реалізованої ними навчально-професійної діяльності [15, с. 52].

Кожне з вищенаведених визначень відображає окремі його аспекти. Якщо зіставити всі визначення самоконтролю, то можна помітити, що, незважаючи на деякі відмінності у формулюваннях цього поняття, у більшості авторів виражена його психологічна сутність, яка полягає в діагностуванні, управлінні, контролі, навчанні, вихованні, регулюванні, стимулюванні.

Проаналізувавши думки науковців, ми даємо таке визначення поняття “самоконтроль”: це здатність курсантів ЛНЗ раціонально організовувати та поетапно здійснювати свою навчальну діяльність, виконувати контроль і корекцію на всіх етапах професійної підготовки з метою підвищення ефективності свого навчання та вдосконалення навчального процесу на основі свідомого застосування набутих знань, умінь і навичок. Як професійно важлива якість самоконтроль спонукає авіаційного фахівця до самовдосконалення на виробництві.

Застосування в освітньому процесі самоконтролю, на нашу думку, є основою для самоосвіти. Оволодіння способами навчальної дії озброює курсанта вмінням навчатися. Важливо сформувані необхідні навички самоконтролю на початку навчання курсантів ЛНЗ, оскільки процес самоосвіти, що складається в перші роки студентського життя, триває протягом усього періоду навчання й професійної діяльності, що сприяє постійному оновленню особистісних знань відповідно до наукового та технологічного розвитку. Тому самоосвіті надається роль мотивувального чинника самовдосконалення та професійного зростання особистості після завершення професійної підготовки в ЛНЗ.

Поняттю “самовдосконалення” вуніверсальній інтернет-енциклопедії “Вікіпедія” дано таке визначення: це процес усвідомленого, керованого самою особистістю розвитку, в якому в суб’єктивних цілях і інтересах самої особистості цілеспрямовано формуються й розвиваються її якості та здібності. Існує й інша думка, що самовдосконалення – здатність людини цілеспрямовано саморозвиватися, самовиховуватися, самоосвічуватися, орієнтуючись на прийняті моральні норми й ідеал [9; 11].

Професійне самовдосконалення фахівця О.П. Бражник розглядає як свідомий цілеспрямований процес підвищення рівня своєї професійної компетентності та розвитку професійно значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійної діяльності та особистої програми розвитку [2].

На нашу думку, самовдосконалення – свідомо та систематична робота над собою з метою вдосконалення раніше набутих і формування нових якостей особистості. Самовдосконалення – це процес усвідомленого, керованого самою особистістю розвитку, в якому в суб’єктивних цілях і інтересах самої особистості цілеспрямовано формуються та розвиваються її якості і здібності. Самоосвіта й самовиховання є невід’ємною складовою професійного самовдосконалення майбутнього авіаційного фахівця. Процес самовдосконалення сприяє зростанню професійної майстерності, підвищенню наукового рівня, активізації творчості, формуванню нового суспільно-культурного світогляду.

Висновки. Основними вимогами під час професійної підготовки курсантів ЛНЗ має бути формування розуміння щодо постійного професійного саморозвитку, збагачення й оновлення особистості авіаційного фахівця, підви-

щення його фахової майстерності, тобто щоденного самовдосконалення. У сучасній системі професійної підготовки важливо не тільки дати знання, а й навчити курсантів самостійно здобувати їх, аналізувати, зіставляти, контролювати, коригувати, застосовувати, оперативно оновлювати і постійно поповнювати запас знань. Самоконтроль стає важливою характеристикою сучасного фахівця, а формування готовності до самоконтролю є одним з актуальних завдань вищої школи.

Список використаної літератури

1. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. Избранные психологические труды / под ред. Д.И. Фельдштейна. – 2-е изд., стереотип. – М. ; В. : НПО “МОДЭК” 1997. – 341 с.
2. Бражник О.П. Поэтапная схема профессионального самосовершенствования педагога, работающего с одаренными детьми [Электронный ресурс]. – Режим доступа: novschool-20.ucoz.ru.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М. : ИНТОР, 1996. – 544 с.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учеб. для вузов / И. Зимняя. – 2-е изд., доп., испр. и перераб. – М. : Логос, 2001. – 384 с.
6. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : МарТ ; Ростов н/Д : МарТ, 2005. – 448 с.
7. Кувшинов Н.И. К вопросу о самоконтроле учащихся на начальном этапе производственного обучения / Н.И. Кувшинов // Вопросы психологии. – 1961. – № 2. – С. 25–29.
8. Куліш І.В. Самостійність курсанта-диспетчера в навчальній діяльності як основа розвитку його суб'єктності / І.В. Куліш // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – Вип. 41. – Ч. 6. – С. 224–231.
9. Кучерявий О.Г. Теоретичні і методичні основи організації професійного самовиховання майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / О.Г. Кучерявий ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2002. – 392 с.
10. Левшин М.М. Самостійна пізнавальна діяльність студентів як педагогічна категорія [Електронний ресурс] / М.М. Левшин, О.П. Муковіз. – Режим доступу: mukovozalex.at.ua/_ld/0/6_QgY.doc.
11. Основы духовной культуры : энциклопедический словарь педагога [Электронный ресурс]. – Режим доступа: spiritual_culture.academic.ru.
12. Панов В.И. Психодидактика образовательных систем: теория и практика / В.И. Панов. – СПб. : Питер, 2007. – 352 с.
13. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий / К.К. Платонов. – М. : Высшая школа, 1984. – С. 126.
14. Психолого-педагогические проблемы развития школьника как субъекта учения / под ред. Е.Д. Божович. – М. : Москов. психол.-соц. ин-т ; Воронеж : МОДЭК, 2000. – 192 с.
15. Репетуева Г.Н. Формирование готовности к самоконтролю учебно-профессиональной деятельности будущих педагогов профессионального обучения в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Г.Н. Репетуева ; Уральская гос. академия ветеринарной медицины. – Троицк, 2009. – 219 с.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2014.

Плачинда Т.С. Самоконтроль и самоусовершенствование в процессе профессиональной подготовки курсантов летных учебных заведений

В статье рассмотрены взгляды ученых относительно роли самостоятельной работы в профессиональной подготовке будущих специалистов в высших учебных заведениях. Проанализированы подходы исследователей относительно дефиниций “самоконтроль” и “самоусовершенствование” и предоставлено авторское определение указанных понятий. Обращено внимание на то, что формирование навыков самоконтроля как стимула к самоусовершенствованию является важным условием при профессиональной подготовке будущих авиационных специалистов. Эти умения позволяют курсантам самостоятельно получать знания, анализировать их, контролировать, корректировать и т. д.

Ключевые слова: курсанты, субъект обучения, самоконтроль, самоусовершенствование, профессиональная подготовка, учебный процесс.

Plachynda T. Self-control and self-perfection in the process of training the cadets of flying schools

The views of scholars are examined in the article concerning of the role of independent work during the professional training of future professionals in the higher education establishment. The attention is based on the skills of self-control as an incentive for self-improvement is essential in the training of future aviation professionals. It is noted that in the process of professional training is important to establish of the cadets flying schools the skills for creative, intellectual work, to form the essence of the ability to identify problems and issues that arise in the course of professional activities, select and implement the appropriate solution method and to analyze the results, that is, to make decisions in specific situations and take responsibility for the outcome.

Taking into account the views of scientists, we have adopted the definition of “self-control” and “self-perfection”. Thus, the definition of “self-control” we examine as the ability of students to rationally organize and gradually implement their training activities, perform monitoring and correction at all stages of professional training with the aim to improve the effectiveness of their learning and improve the learning process from the conscious application of knowledge, skills and abilities. As professional quality is important self-control enforce the air professional to self-perfection at the workplace. We believe that self-perfection is a conscious, systematic work on yourselves in order to improve previously acquired and the formation of new personality traits. Self-perfection as a process of conscious, controlled development of the personality, in which the subjective aims and interests of the individual purposefully formed and developed its quality and ability. Self-education is an integral part of professional self-perfection of future aviation specialist. The process of self-perfection of professional excellence, of raising the scientific level, acceleration of creation, the formation of new social and cultural world-view.

Key words: cadets, subjects of study, self-control, self-perfection, professional training, educational process.